

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ ІЗ МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

А. Ю. САВИЦЬКА

В сьогоднішньому світі, в навчальних закладах, де навчається молодь з особливими потребами, питання про формування готовності майбутнього соціального працівника в інклюзивному освітньому середовищі є надзвичайно актуальним.

Молодь з особливими потребами є однією з найбільш маргіналізованих та найбідніших серед світового населення молоді, і вони, насамперед, стикаються з серйозними соціальними, економічними та громадянськими диспропорціями у порівнянні з тими, хто не має інвалідності, навіть у розвинутих країнах. Для багатьох молодих людей з особливими потребами, винятковість, ізоляція та зловживання, а також недостатність освітніх та економічних можливостей є щоденним досвідом.

Ще Л. Виготський зауважував, що „...фізичний дефект викликає нібито соціальний вивих, абсолютно аналогічний тілесному вивиху, коли ушкоджений орган – рука чи нога – виходить із суглоба, коли грубо розриваються звичні зв'язки і функціонування органу супроводжується болем і запальними процесами. Якщо психологічно тілесна вада означає соціальний вивих, то педагогічно виховати таку дитину – означає направити її в життя, як вправляють вивихнутий чи хворий орган” [7, с. 100–101].

Теоретичне дослідження даної проблематики показує, що фахівці повинні розуміти, що за повної інклюзії, тобто включення, всі студенти є повноправними членами колективу, забезпечуються безбар'єрним доступом, підтримкою, за необхідності медико-соціальним і психолого-педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта, як зазначають у своїх дослідженнях сучасні зарубіжні вчені – І. Хафізулліна, Н. Радіонова, А. Тряпціна, на відміну від інтеграції – це гнучка, індивідуалізована система навчання з психолого-педагогічною підтримкою молоді з особливими потребами в умовах навчальних закладів. Тобто, такі особи від самого початку мають бути включені в освітнє та соціальне життя.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В.Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення молоді з особливими потребами до навчання в вищих навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик для розвитку молоді з особливими потребами мали праці Л. Виготського, О. Запорожця, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка. В дослідженнях вчених вивчалася історія становлення і розвитку окремих напрямків спеціальної освіти молоді з особливими потребами. Одночасно аналізувалася історія виникнення наукових поглядів на ті чи інші прояви аномального розвитку та засоби їх психолого-педагогічної корекції.

Тому визначення і бачення майбутнім соціальним працівником себе у соціальній роботі, у виборі привабливих соціально значущих напрямів роботи з молоддю з особливими потребами потребують досить глибоких знань та широкої наукової соціальної інформації.

Мета даної статті – окреслити шляхи вирішення проблем готовності майбутнього соціального працівника до роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі на основі вітчизняних та зарубіжних досліджень. Очевидно, перш за все, потрібно розкрити суть понять „готовність до професійної діяльності”, „інклюзія”, „молодь з особливими потребами”.

Різноманітні аспекти роботи з молоддю з особливими потребами розкрито в наукових дослідженнях вітчизняних вчених. Так, обґрунтовано концепції та моделі навчання осіб з функціональними обмеженнями здоров'я (О. Дікова-Фаворська [5], Г. Булова [5]); методики виховання духовних цінностей у студентів з особливими потребами (О. Хорошайло [27]); досліджено питання теорії та технологій розвитку соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти (О. Рассказова [17]) та інтеграції молоді з особливими потребами (О. Тарасова, С. Омельченко, Г. Першко [15]); педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами (М. Роганова [18], А. Шевцов [28]); проаналізовано теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної підтримки, інтеграції та соціально-психологічної адаптації студентів з особливими потребами до навчання у вищих навчальних закладах (М. Андреєва [1], Ю. Богінська [3], В. Скрипник [20], Т. Комар та М. Томчук [22]); здійснено аналіз особливостей проектування й моделювання систем соціально-педагогічної роботи в закладах освіти (О. Безпалько [2], О. Караман [12], С. Савченко [19], С. Харченко [26]); феномена освітнього простору (Г. Лактіонова [14]).

Теоретичні засади змісту професійної підготовки до соціального працівника обґрунтували такі вчені – О. Безпалько [2], Р. Вайнола [6], О. Карпенко [13], А. Капська [11], С. Савицька, В. Бочарова [4], І. Зверєва [9], І. Мигович [21], В. Сидоров, Л. Тюття [24]. Фундаментальні підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі досліджені Г.Лактіоною [14], С. Калаур [10], І. Трубавіною [23], І. Пешою [16], М. Фірсовим [25].

Питання формування готовності майбутнього соціального працівника посідає центральне місце серед сучасних наукових досліджень. На сучасному етапі дана проблема аналізується в контексті оновленого соціального замовлення, що вимагає, аби фахівець був конкурентоспроможним, стійким до стресів, гнучким, здоровим і готовим до продуктивної професійної діяльності. Підготовка спеціалістів соціальної роботи до професійної діяльності – одна з головних умов подолання сучасних соціальних проблем, що існують у нашій державі. Проте Україна не має багатого досвіду в підготовці таких кадрів. Це можна пояснити тим, що формування готовності майбутнього соціального працівника розпочалася в нашій країні тільки на початку 90-х років і була пов'язана зі значними труднощами, які зумовлені, насамперед, відсутністю як практичного досвіду роботи в цій галузі, так і вагомим науково-теоретичних розробок з актуальних питань соціальної роботи й підготовки фахівців для соціальної сфери.

Поняття „готовність до професійної діяльності” визначається як цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркову прогнозуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність певної спрямованості. Готовність – багатокомпонентний процес, її слід розвивати у навчальному закладі як комплексну здібність майбутнього фахівця з соціальних питань задля подальшої його ефективної роботи; вона виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивності її предмета і способів взаємодії з ним.

Професійна соціальна робота з молоддю з особливими потребами ґрунтується на розумінні інвалідності не як хворобливого стану, а як процесу обмеження можливостей, за яких порушення структури і функцій організму чи умов навколишнього середовища знижують активність людини та обмежують її соціальну діяльність. Причиною обмежених можливостей може стати недостатня кількість чи недосконалість освітніх програм, медичних і соціальних послуг, необхідних конкретній особі [30, с. 10-28]. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні властиве посилення уваги суспільства до проблем виховання молоді з особливими потребами, їхньому фізичному розвитку й формуванню інтелектуальної та морально-етичної сфери.

Новою, але визнаною у багатьох країнах світу є форма освіти, яка забезпечує безумовне право кожної молодої людини навчатись у закладі за місцем проживання і забезпеченням усіх необхідних для цього умов, – це інклюзивна форма освіти, тобто освітнє середовище, яке передбачає застосування широкого спектра засобів, що відповідають різноманітності потреб молоді з особливими потребами у розвитку та навчання останніх за місцем їхнього проживання [30, с. 179-180]. Мета роботи в навчальному закладі інклюзивної орієнтації – сприяння успішному вирішенню молоді з особливими потребами власних проблем. Засоби досягнення цієї мети – вивільнення й розвиток ресурсів молодої людини і його соціального оточення, забезпечення необхідних соціальних змін, навчання, виховання та самовиховання особистості [29, с. 56]. У зв'язку із прийнятим курсом на впровадження в Україні інклюзивного навчання в закладах виникла нагальна потреба у підготовці для цієї роботи кваліфікованих кадрів – працівників соціальної сфери. Проте, як показує практика, у межах професійної освіти соціальних працівників приділяють недостатню увагу формуванню професійних орієнтацій студентів на роботу з молоддю з особливими потребами. В сучасній науці нерозкритими залишаються зміст та технології підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивних закладах освіти.

На основі вищесказаних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, можна зробити припущення щодо формування готовності майбутнього соціального працівника з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі:

- 1) проходження курсів підвищення кваліфікації, тренінгів, майстер-класів;
- 2) впровадження елементів інклюзивних технологій;
- 3) володіти необхідними знаннями зі спеціальних методик, психології, вікових норм розвитку молоді, медицини, корекційними технологіями;
- 4) бути обізнаними з особливостями молоді, з якими працюватимуть.

Можна зробити висновок, що інклюзивний підхід в освіті покликаний сформулювати позитивну педагогічну мотивацію, стерти негативні стереотипи та установки, які заважають сприймати молоді з особливими потребами як цілісну особистість, повноцінного члена суспільства. Існує недостатня готовність і зацікавленість в організації інклюзивної освіти вищих навчальних закладів, відсутність системи професійної підготовки і підтримки кадрів, що беруть участь в інклюзії.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці методики оцінки готовності навчального закладу до роботи в умовах інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Андрєєва М. О. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / М. О. Андрєєва. – Харків: КЗ „ХГПА” ХОР, 2013. – 261 с.
2. Безпалько О. В. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей: [метод. рек. до проведення тренінг. занять / О. В. Безпалько, С. В. Едель]; Ліга соц. працівників м. Києва, Соц. служба для молоді м. Києва. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 32 с.
3. Богінська Ю. В. Теорія та практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах: дис. докт. пед. наук.: 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / Ю. В. Богінська. – Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 400 с.
4. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход: [монографія] / В. Г. Бочарова. – М.: Ин-т педагогики соц. работы РАО, 1999. – 184 с.
5. Бурова Г. В. Особливості соціальної адаптації та інтеграції студентської молоді з функціональними обмеженнями здоров'я / Г. В. Бурова // Особа з вадами здоров'я в сучасному суспільстві: стратегії та основні заходи модернізації взаємин: монографія / за наук. ред. О.М. Дікової-Фаворської. / Г. В. Бурова – Житомир: Приватне підприємство „ДЖІВІЕС”, 2010. – С.165-187.
6. Вайнола Р. Особливості соціальної вуличної роботи в умовах великого міста / Р. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – №1 (23). – С. 48-54.
7. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульфсон. – М.: УРАО, 1998.
8. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я / О. М. Дікова- Фаворська // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб. наук. праць ДонДУУ. – Т. X. – Вип.116. „Соціологія державного управління”. Серія „Спеціальні та галузеві соціології”. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 324 с.
9. Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: [монографія] / І. Д. Зверєва. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.
10. Калаур С. Педагогічний потенціал загальнонаукових принципів, покладених в основу системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів / С. Калаур // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2016. – Вип. 2. – С. 89-92. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuupred_2016_2_24
11. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: [навч.-метод. посіб.] / А.Й. Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
12. Караман О. Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України: дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / О. Л. Караман. – Луганськ, 2013. – 440 с.
13. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: Монографія / О. Г. Карпенко; за заг. ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
14. Лактіонова Г. М. Навчальні програми для прийомних батьків як феномен сучасного національного освітнього простору / Г. М. Лактіонова // Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір: [зб. наук. пр. / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало]. – К., 2008. – С. 131-140.
15. Першко Г. О. Підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / Г. О. Першко; Київський університет імені Бориса Грінченка. – К., 2011. – 20 с.
16. Пеша І. В. Готовність фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної підтримки сімей із складними життєвими обставинами / І. В. Пеша, М. Г. Соляник // Освітнологічний дискурс. – 2014. – №3.
17. Рассказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / О. І. Рассказова. – Луганськ, 2014. – 280 с.
18. Роганова М. В. Соціальне проектування у вищому навчальному закладі інноваційного типу / М. В. Роганова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 4. – С. 14-19. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spptp_2013_4_5
19. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: автореф. дис. докт. пед. наук.: спец. 13. 00.05 „Соціальна педагогіка” / С. В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 42 с.
20. Скрипник В. А. Проблеми соціально-психологічної адаптації студентів-інвалідів I курсу ВНЗ / В. А. Скрипник // IV Міжнародна науково-практична конференція. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – Київ, 2003. – С. 224-226.
21. Теорії і методи соціальної роботи: [підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т.В. Семигіної, І. І. Миговича]. – К.: Академвидав, 2005. – 328 с.
22. Психологія адаптації до навчання студентів з особливими потребами: [монографія] / Томчук М. І., Комар Т. О., Скрипник В. А. – Вінниця: Глобус-Прес, 2005.– 226 с.
23. Трубавіна І. Формування готовності викладачів університетів до роботи в післядипломній педагогічній освіті [Електронний ресурс] / І. Трубавіна // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2017. – Вип. 5(1). – С. 151-159. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rppta_2017_5%281%29__16

24. Тюття Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика): [навч. посіб.] / Л. Т. Тюття, І. З. Іванова. – К.: ВМУРОЛ „Україна”, 2004. – 415 с.
25. Фирсов М. В. Теория социальной работы: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова – М.: Гуманит. изд. центр ВЛА ДООС, 2001. – 432 с.
26. Харченко С. Я. Особливості соціальних контактів зі студентами з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання / С. Я. Харченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: [збірник наукових праць]. – Випуск 43. / ред. кол. В.І. Шахов та ін. – Вінниця: ТОВ „Нілан ЛТД”, 2015. – 456 с.
27. Хорошайло О. С. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями: автореф. ... дис. канд. пед. наук. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / О.С. Хорошайло. – Луганськ, 2008. – 20 с.
28. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: [монографія] / А. Г. Шевцов. – К.: ТОВ „МП Леся”, 2009. – 484 с.
29. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі: методичні рекомендації / В. В. Шульга. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 124 с.
30. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальная работа с инвалидами / Е. Р. Ярская-Смирнова, З. К. Наберушкина. – СПб.: Питер, 2004. – 316 с.

Рецензент – д. пед. н., професор Н. А. Сейко